

הצעת ביאור ברמב"ם בענין שכר שבת

לע"נ סבתי האשה מרים בת שמעון אריה הלוי

כתב הרמב"ם הלי שבת פכ"ג ה"כ: "נפלה דליקה בחצר בשבת אינו מציל כל מה שיש לו בחצר לחצר אחרת שבאותו המבוי אף על פי שעירבו גזירה שמא יכבה הדליקה כדי שיציל מפני שאדם בהול על ממונו. לפיכך גזרו שלא יציל אלא מזון שהוא צריך לו לאותו שבת וכלים שצריך להשתמש בהן בשבת ובגדים שיכול ללבוש וכי...". ושם בהכ"ד (בעקבות הגמ' שבת קכ.). "ואומר לאחרים בואו והצילו לכם וכל אחד ואחד מציל מזון שהוא צריך לו או כלי אחד שמחזיק אפילו דבר גדול והרי הוא של מציל. ואם לא רצה המציל לקחתו ונתנו לבעליו מותר לו ליטול ממנו אחר השבת שכר עמלו ואין זה שכר שבת שהרי אין שם מלאכה ולא איסור שלא הוציאו אלא במקום מעורב". מפשטות לשון הרמב"ם הנ"ל משמע שבכל פעולת היתר בשבת אין איסור שכר שבת, והרי בפ"ו הכ"ה כתב הרמב"ם: "השוכר את הפועל לשמור לו את הפרה ואת התינוק לא יתן לו שכרו של שבת. לפיכך אין אחריות שבת עליו. ואם היה השכיר שכיר שבת או שכיר שנה נותן לו שכרו משלם לפיכך אחריות שבת עליו וכי...". וכאן ודאי מדובר בפעולת היתר ובכל זאת קיים איסור?

לפני שנפנה לבאר את שיטת הרמב"ם נבאר מדוע אין כאן שכר שבת ע"פ שיטת רש"י. רש"י שם אומר: "דמעיקרא לאו אדעתא דשכר פעולה נחית" כלומר ההסבר הוא ששכר שבת שניתן על פעולה שלא נעשתה לשם השכר הזה – מותר. טעם זה הינו בנוסף למה שהגמ' אומרת מהפקירא קזכו ולכן זוכה בשכרו מההפקר והשאר מחזיר לבעלים. [אמנם יעוין שישנה מח' ראשונים בין רש"י לר"ן מדוע זה הפקר האם בגלל שאמר לאחרים להציל או בגלל הדליקה].

כתב המ"מ במקום: "כונת רבינו בכאן לומר שלא הותר בכאן שום דבר איסור מפני הפסד הממון כדי שנאמר שלא יהא מותר אלא להציל למפסיד" הפשט הפשוט בדברים אלו הינו שהמשפט "שהרי אין שם מלאכה ולא איסור" מוסב לרישא של ההלכה ולכן מותר לכל אדם להציל ולא רק לבעלים. נראה שזהו דוחק להסביר כך את מילותיו של הרמב"ם שהכונה הפשוטה בהן היא שזה נימוק מדוע אין כאן שכר שבת (כן הבין למשל הב"י בסי' של"ד ד"ה "ואומר", ועי' במג"א סק"י"ג שם וביד אפרים, שמאריכים להסביר את דברי המ"מ).

מרכבת המשנה במקום מציע הבנה אחרת ברמב"ם: "עיינ במ"מ שנדחק... ויותר נכון דודאי אע"ג דאסור ליטול שכר שבת בעד שמירת התינוק הכא

שרי כיון שזכה המציל לעצמו אין זה אלא שכר מה שנותן לו במתנה וחשיב הבלעה כמו שכיר חדש ושכיר שבוע. וזהו מש"ר דמשי"ה לא חשיב שכר שבת דכיון שאין כאן מלאכה ולא איסור ה"ל כמו שכר שמירת התינוק שמותר בהבלעה". כונתו של מרכבת המשנה שמאחר שישנה כאן גם פעולה לאחר השבת הרי שכר הפעולה בשבת ניתן בהבלעה שבכך אין איסור מאחר שלא היה כאן חילול שבת. נראה לענ"ד שגם הסבר זה לא מסתדר עם פשטות לשון הרמב"ם וכן קשה שאם אכן מדובר בהבלעה הרי שהעיקר חסר מהספר!

נראה להציע פשט חדש בדברי הרמב"ם. המשנה בכתובות (סג.) אומרת: "המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרים בשבת. ר' יהודה אומר שבעה טרפעיין... וכן המורד על אשתו מוסיפין על כתובתה שלשה דינרים בשבת. ר' יהודה אומר שלשה טרפעיין" ושם בגמ' (סד.) "תניא נמי הכי: ר' יהודה אומר שלשה טרפעיין שהן תשע מעין, מעה וחצי לכל יום. אמר ליה רבי חיאי בר יוסף לשמואל מאי שנא איהו דיהבינן ליה דשבת ומאי שנא איהו דלא יהבינן לה דשבת? **איהי דמיפחת קא פחית לא מיחזי כשכר שבת איהו דאוסופי קא מוספה מיחזי כשכר שבת**". הגמ' מחלקת כאן בין הוספה להפחתה שבהפחתה אין בעיה של שכר שבת, אמנם הגמ' מדברת כאן בעניני קנסות ולא בעבודה ממש ומשום כך זה רק מיחזי בשו"ע או"ח סי' ש"ו סק"ז הביא המ"א חילוק זה להלכה אלא שהרע"א במקום מסביר שכונת המ"א לקנסות בלבד. אולם ה"תהלה לדוד" סק"ז שם הבין שהמ"א פוסק כך גם בשכר שבת ממש ולפיכך ניתן לשלם לפני השבת ואח"כ לפחות מהחוב ובכך לפתור את בעית האיסור. נחזור לרמב"ם. אם ע"פ ההבנה שהחילוק בין הוספה להפחתה מדבר בכל המקרים הרי מתורץ הרמב"ם בפשיטות. לגבי תינוק ישנה בעיה של שכר שבת כי זה תשלום ממשי אולם לגבי החזרת החפץ הרי מדובר בדרך הפחתה שאם לדוג' שוה החפץ ק' ושכר פעולתו י' הרי זה כאילו מחזיר צ'. נראה לומר שגם ע"פ ההבנה השניה ניתן לומר חלוקה זו ברמב"ם היות ולא מדובר כאן על מקרה רגיל של עבודה בשבת אלא כדברי רש"י שהבאנו. לעיל במקרה חריג שבו הפעולה לא נעשתה לשם השכר, ולפיכך למרות שהחילוק בין הוספה להפחתה מדבר בעקרון על קנסות, כלומר במקום שאין עבודה בלבד, כאן שאני. ע"פ האמור לעיל ישנם ב' סוגים בשכר שבת והרמב"ם הני"ל מדבר על שכר שבת בדרך הפחתה "ואין זה שכר שבת שהרי אין שם מלאכה ולא איסור" שאלו מגבלותיו היחידות ומיושב הרמב"ם ע"פ פשטות לשונו. יתכן גם לומר שלזה כיוון הרמב"ם באריכות לשונו בהלכה זו בעוד שבמשנה כתוב רק "ואומר לאחרים בואו והצילו לכם" כדי להדגיש שכאן מדובר בדרך הפחתה. [אחרי היות דברים אלו בדפוס מצאתי שבשו"ת ציץ אליעזר ח"י"ג סי' כ"ח סק"ד כתב לבאר בדרך אחרת יעו"ש].